

A Normative Model of Space with Hope and Imagination

Mekanda Umut ve Hayal Gücüyle Normatif bir Model

Devran BENGÜ

Department of Architecture, Faculty of
Architecture, İstanbul Arel University, İstanbul,
Türkiye

Received / Geliş Tarihi 11.05.2025
Revision Requested /
Revizyon Talebi 01.07.2025
Last Revision / Son
Revizyon 19.08.2025
Accepted / Kabul Tarihi 20.08.2025
Publication Date / Yayın
Tarihi 16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar:
Devran Bengü

E-mail: devranbengu@arel.edu.tr

Cite this article: Bengü, D. (2025). A
Normative Model of Space with Hope
and Imagination. *PLANARCH – Design
and Planning Research*, 9(2), 426–438.
DOI: 10.54864/planarch.1697090

Content of this journal is licensed under a Creative
Commons Attribution-Noncommercial 4.0
International License.

ABSTRACT

Contemporary spatial design has evolved beyond mere physical environment arrangement, becoming a complex field where social relations and collective values are reorganized. Existing literature often confines democratic design to participation and governance processes, neglecting its creative and action-oriented capacities. This study aims to overcome this limitation by rethinking democratic spatial design through the concepts of "radical imagination" and "transformative hope," proposing a multilayered normative model. The article synthesizes literature from spatial theory, planning theory, and critical pedagogy to offer an original theoretical framework. Central to the study are radical imagination, which enables envisioning alternatives beyond the boundaries of the existing socio-spatial order, and transformative hope, which translates these imaginings into collective action. Based on these concepts, four fundamental democratic spatial design norms are structured: participation, solidarity, sustainability/accessibility, and common productivity. The article systematically analyzes how these norms, rather than remaining solely at a principled level, operate integrally with the conceptual tools and are translated into observable indicators in spatial practices. The developed model combines the complementary functioning of the norms with theoretical consistency, simultaneously integrates radical imagination and transformative hope into the model, and provides a structure testable through empirical research. In this regard, the study contributes significantly to the literature by emphasizing the creative, action-oriented, and transformative potential of democratic spatial design.

Keywords: Radical imagination, transformative hope, collective action, democratic spatial design, participatory spatial planning.

ÖZ

Günümüzde mekânsal tasarım, yalnızca fiziksel çevre düzenlemesi olmaktan çıkarak, toplumsal ilişkilerin ve kolektif değerlerin yeniden örgütlendiği karmaşık bir alan haline gelmiştir. Mevcut literatürde demokratik tasarım genellikle katılım ve yönetim süreçleriyle sınırlı kalmakta, yaratıcı ve eylemsel kapasitesi yeterince ele alınmamaktadır. Bu çalışma, söz konusu kısıtlılığı aşmayı hedefleyerek, demokratik mekânsal tasarımı "radikal hayal gücü" ve "dönüştürücü umut" kavramları aracılığıyla yeniden düşünmekte ve çok katmanlı normatif bir model önermektedir. Makale, mekân kuramı, planlama teorisi ve eleştirel pedagoji literatürlerini sentezleyerek özgün bir kuramsal çerçeve sunar. Çalışmanın temelinde, mevcut sosyo-mekânsal düzenin sınırlarını aşarak alternatifleri tahayyül etmeyi sağlayan radikal hayal gücü ve bu tahayyülleri kolektif eyleme dönüştüren dönüştürücü umut kavramları yer alır. Bu kavramlara dayanarak, katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik olmak üzere dört temel demokratik mekânsal tasarım normu yapılandırılmıştır. Makale, bu normların yalnızca ilkesel düzeyde kalmayıp, kavramsal araçlarla nasıl bütünlüklü çalıştığını ve mekânsal pratiklerde gözlemlenebilir göstergelere nasıl dönüştüğünü sistematik olarak analiz eder. Geliştirilen model, normların birbirini tamamlayıcı işleyişini kuramsal tutarlılıkla birleştirir, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umudu eşzamanlı olarak modele entegre eder ve ampirik araştırmalarla test edilebilir bir yapı sunar. Bu yönüyle çalışma, demokratik mekânsal tasarımın yaratıcı, eylemsel ve dönüştürücü potansiyelini vurgulayarak, literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Radikal hayal gücü, dönüştürücü umut, kolektif eylem, demokratik mekânsal tasarım, katılımcı mekânsal planlama.

Giriş

Günümüzde mekânsal tasarım yalnızca yapıli çevrenin üretimiyle sınırlı olmayan, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, katılım biçimlerinin ve kolektif değerlerin yeniden örgütlendiği karmaşık bir alan olarak tanımlanmaktadır. Özellikle kriz, eşitsizlik ve dönüşüm dönemlerinde, mekân üretimi salt teknik bir faaliyet olmaktan çıkarak demokratikleşme süreçlerinin kurucu bir unsuru hâline gelir. Bu bağlamda, demokratik mekânsal tasarım yalnızca yönetim süreçleriyle değil, aynı zamanda yaratıcı tahayyül, kolektif umut ve müşterek üretim kapasiteleriyle de ilişkili olarak ele alınmalıdır.

Mevcut literatürde demokratik mekânsal tasarım, sıklıkla katılım ve yönetim süreçleri bağlamında ele alınmıştır (Arnstein, 1969; Healey, 1997; Innes ve Booher, 2004). Bu yaklaşımlar, yönetsel süreçlerde paydaş katılımını teşvik etmekle birlikte, kolektif tahayyül ve dönüştürücü eylem kapasitesine dair kuramsal boyutu sınırlı bırakmıştır (Fainstein, 2010; Bradley ve Hedrén, 2014; Haiven ve Khasnabish, 2014). Bu eksiklik, özellikle afet sonrası dönüşen kentsel alanlarda, topluluk temelli mekânsal üretim süreçleri ya da alternatif müşterekleşme pratiklerinde, kuramsal çerçevenin uygulanabilirliğini sınırlandırmaktadır. Bu çalışma, söz konusu sınırlılığı aşmayı hedefleyerek, demokratik mekânsal tasarımı dört temel norm üzerinden yapılandırmakta ve bu normları radikal hayal gücü ile dönüştürücü umut kavramları aracılığıyla yeniden düşünmektedir.

Bu çalışma, demokratik mekân üretimine ilişkin mevcut teorik çerçeveleri, özellikle mekânın üretimi (Harvey, 2000; Lefebvre, 1991), kamusal katılım (Arnstein, 1969; Innes ve Booher, 2004), ortak üretim ve müşterekleşme (Federici, 2018; Hardt ve Negri, 2009; Ostrom, 1990) ve toplumsal adalet (Agyeman, 2005; Fainstein, 2010) gibi alanlardaki literatürle ilişkilendirerek yeniden düşünmektedir. Bununla birlikte, mekânsal tasarımda yalnızca kuramsal çerçevelerin değil, aynı zamanda yaratıcı tahayyül ve kolektif eylemin de belirleyici olduğunu vurgulayan bu makale, radikal hayal gücü (Castoriadis, 1998; Haiven ve Khasnabish, 2014) ve dönüştürücü umut (Bloch, 1995; Freire, 1970; Webb, 2013) gibi kavramları demokratik normların kurucu bileşenleri olarak ele almaktadır. Bu yönüyle çalışma, mekân kuramı, planlama teorisi ve eleştirel pedagojiyi buluşturarak özgün bir normatif model önerisi sunar.

Materyal ve Yöntem

Bu makalenin temel amacı, demokratik mekânsal tasarımın kuramsal temellerini yeniden yorumlamak ve bu temelleri normatif bir model çerçevesinde sistematikleştirmektir. Bu doğrultuda çalışma şu temel sorulara yanıt arar:

- Demokratik mekânsal tasarımın kurucu normları nelerdir ve bu normlar nasıl bir bütünlük içinde çalışabilir?
- Radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramları, bu normların yaratıcı ve eylemsel kapasitesini nasıl dönüştürebilir?
- Kavramsal düzeyde önerilen bu yapı, sahada gözlemlenebilir ve ampirik olarak test edilebilir bir model hâline nasıl getirilebilir?

Bu çalışma nitel bir kuramsal araştırmadır. Literatürdeki kavramsal boşluklar eleştirel biçimde değerlendirilmiş, bu değerlendirme üzerinden dört temel norm önerilmiştir: katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik.

Bu dört temel norm, çağdaş planlama ve mimarlık literatüründe hem teorik hem de pratik düzeyde demokratik mekân üretiminin vazgeçilmez bileşenleri olarak öne çıkan tematik alanlardan türetilmiştir. Katılımcılık, özellikle Arnstein (1969) ve Healey (1997) gibi çalışmalarda, demokratik planlama süreçlerinin temel ilkesi olarak tanımlanırken; dayanışma, Lefebvre'in (1991) ilişkimsel ilişkiler ve Habermas'ın (1990) etik rasyonalitesi çerçevesinde kamusal yaşamın kolektif boyutunu vurgulamaktadır. Sürdürülebilirlik ve erişilebilirlik, WCED (1987), Imrie (1996) ve Agyeman (2005) gibi kaynaklarda adil kaynak kullanımı ve mekânsal kapsayıcılığın ayrılmaz unsurları olarak ele alınmakta; müşterek üretkenlik ise Ostrom (1990), Hardt ve Negri (2009) ile Federici (2018) gibi müşterekleşme kuramlarında hem toplumsal hem de mekânsal alternatif üretim biçimlerinin temel ilkesi olarak değerlendirilmektedir. Bu dört norm, normlara dayalı tutarlı bir bütünlük oluşturmakta ve demokratik mekânsal tasarımın yalnızca değerler düzeyinde değil, aynı zamanda pratik ve örgütsel düzeyde de yeniden inşa edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu seçim, hem kavramsal tutarlılığı hem de mekânsal karşılığı açısından literatürdeki normatif tartışmaların kesişim noktalarından türetilmiştir.

Bu normlar, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut gibi iki kavramsal araçla eşleştirilerek çok katmanlı bir teorik yapı inşa edilmiştir. Ardından, geliştirilen modelin sahada test edilebilirliğine yönelik dört aşamalı bir analitik protokol sunulmuş ve bu yapı üzerinden uygulanabilir bir yönetsel yol haritası geliştirilmiştir.

Makale dört temel bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramları teorik bağlamlarıyla tartışılmış, bu kavramların mekânsal üretimle kurduğu ilişkiler çözümlenmiştir. Üçüncü bölümde, demokratik mekânsal tasarım için önerilen dört norm yapılandırılmış ve bu normların birbirleriyle bütünlük bir sistem içinde nasıl çalışabileceği açıklanmıştır. Dördüncü bölümde, kavramsal düzeyde geliştirilen modelin göstergelere, uygulama senaryolarına ve saha testine dönüştürülebilirliği dört aşamalı bir analitik protokol üzerinden tartışılmıştır. Sonuç bölümünde ise modelin bilimsel katkısı, sınırlılıkları ve gelecek araştırmalara yönelik öneriler sunulmuştur.

Bu yönüyle çalışma, mekân kuramı, demokratik tasarım ve katılımcı planlama literatürüne disiplinlerarası bir katkı sunmakta; teorik açıklık ile pratik uygulanabilirliği buluşturan bütüncül bir model önermektedir.

Kavramsal Çerçeve: Radikal Hayal Gücü ve Dönüştürücü Umud

Toplumsal eşitsizliklerin mekânda yeniden üretildiği çağdaş kent bağlamlarında demokratik mekânsal tasarım, mevcut sosyal ve fiziksel düzenin iyileştirilmesinin ötesine geçerek, radikal biçimde farklı mekânsal olanakların tahayyülünü ve bunların kolektif olarak gerçekleştirilmesini gerekli kılar. Bu çerçevede, tanıdık çözümlerin yanı sıra henüz var olmayanın tahayyülü ve bunun toplumsal olarak inşa edilmesi de araştırmacının kuramsal ve etik yükümlülükleri arasındadır (Appadurai, 2013; Bloch, 1995; Freire, 2014; Haiven ve Khasnabish, 2014). Bu nedenle, eleştirel analizin yanında dönüşümü merkeze alan bir kavramsal yönelim inşa etmek gerekir. Bu çalışma, söz konusu yönelimi mümkün kılan iki temel kavrama odaklanmaktadır: radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut.

Radikal hayal gücü, mevcut sosyo-mekânsal düzenin sınırlarını aşarak alternatif toplumsal örgütlenme biçimlerini ve bu örgütlenmenin gerektirdiği yeni mekân tahayyüllerini kuramsal düzeyde mümkün kılar. Bloch'un 'henüz olmamış olan'a yönelik

kolektif yönelim fikri (Bloch, 1995: s. 114-117; 142-147), bu bağlamda geleceğe dönük tahayyül kapasitesinin yalnızca düş gücünden ibaret kalmadığını, maddi koşulları dönüştürmeye yönelik eleştirel bir potansiyele de sahip olduğunu öne sürer. Dönüştürücü umut ise, bu tahayyüllerin düşünsel düzeyde kalmasını önleyerek, kolektif özneleşme ve eylem aracılığıyla toplumsal praksise dönüşmesini sağlayan bilişsel-duygusal bir kapasite olarak tanımlanır (Freire, 2014; Rorty, 1999; Webb, 2013). Bu bağlamda dönüştürücü umut, bireysel arzuların ötesine geçip, adalet talep eden kolektif bir yönelimi besler ve ütopya ile praksis arasında bir geçiş alanı yaratır (Gutiérrez, 1988; Tekoğlu, 2023).

Bu iki kavramın eşzamanlı olarak kavramsallaştırılması, makalenin önerdiği dört normatif yönelimin (katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik-erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik) tanımlanmasının ötesinde, bu normların mevcut düzenin sınırlarını aşarak nasıl tahayyül edilebileceğini ve eyleme geçirilebileceğini de ortaya koyar. Başka bir ifadeyle, söz konusu iki kavram demokratik mekânsal tasarımda sadece kuramsal birer dayanak olarak kalmaz, aynı zamanda normların oluşturulması ve yaşanabilir hâle getirilmesi sürecinde analitik ve eylemsel araçlar olarak da işlev görür. Aşağıdaki alt bölümlerde bu kavramlar, kuramsal literatür bağlamında ayrı ayrı ele alınarak tanımları, eleştirel tartışmaları ve demokratik tasarım normlarıyla ilişkileri incelenecektir.

Radikal Hayal Gücü

Radikal hayal gücü, var olanı eleştirmenin yanı sıra, henüz var olmayanı düşünme cesaretine dayalı kurucu bir kapasitedir. Bu kavram, özellikle toplumsal-mekânsal normların dönüşümünde teorik bir çerçevenin yanında yaratıcı ve eylemsel rolleri üstlenir. Bloch'un "henüz olmamış olan" (das Noch-Nicht) fikriyle şekillenen bu düşünce, mevcut düzenin ötesine dair kolektif bir yönelimi ifade eder. Bloch'a göre bu yönelim, özellikle "ön-belirme" (Vor-Schein) ve "ileri-uyanış" (forward dawning) imgeleri aracılığıyla umutla yüklü bir tahayyül alanı oluşturur; geleceği düşlemek, onu mümkün kılmanın ilk koşuludur (Bloch, 1995: s. 112, 114-116).

Bu bağlamda radikal hayal gücü, düşsel boyutunun yanı sıra maddi ve örgütleyici bir potansiyel taşır. Haiven ve Khasnabish (2014), bu kavramı gerçekliğin sınırlarını askıya alarak dönüştürülebilir olanı birlikte düşünme kapasitesi olarak tanımlarlar. Bu anlayış, hayal gücünün; bireysel özelliğinin yanı sıra müşterekleşen bir politik tahayyül biçimi olarak da ele alınabileceğini ortaya koyar (Haiven ve Khasnabish, 2014). Tekoğlu (2023), bu durumu tasarım bağlamında ele alarak, geleceğe dönük ortak bir vizyonun inşasında radikal hayal gücünün dönüştürücü etkisine işaret eder (Tekoğlu 2023). Katılımcı tasarım süreçlerinde bu hayal gücü, yalnızca mevcut durumu değerlendirme değil, alternatif bir mekânsal gelecek yaratma yeteneğini güçlendirir.

Castoriadis (1998), bu yaratıcı kapasiteyi "kurucu toplumsal imgelem" olarak tanımlar ve toplumların sadece kurumlarla sınırlı kalmayıp, bu kurumların ardındaki kolektif anlamlandırma süreçleriyle kurulduğunu belirtir. Bu imgelem, temsili bir rol taşıyor olmanın çıkarak, toplumları kuran ve dönüştüren bir güç olarak işler (Castoriadis, 1998). Dolayısıyla, demokratik mekânsal tasarım, rasyonel planlamanın ötesine geçerek, hayal gücünü kurucu bir ilke olarak yeniden düşünmelidir.

Lefebvre'in (1991) mekân üretimi yaklaşımı, radikal hayal gücünün temsil düzeyinin, üretici ve yaşamsal bir pratik olarak işleyebileceğini gösterir. Ona göre, mekân tek başına sabit yapısal

bir form olarak düşünülemez, toplumsal olarak sürekli yeniden kurulan bir ilişkiler dizisidir. Bu kurulum, temsil edilenin ötesinde yaşananın tahayyül edilmesiyle mümkündür. Harvey (2000) ise bu tahayyülü, arzulanan bir gelecek fikriyle birlikte, maddi olarak inşa edilmesi gereken kolektif bir sorumluluk olarak yorumlar. Bu kuramsal yaklaşımlar, mekânın sadece somut eleştirel bir analiz nesnesi olmadığını, aynı zamanda yaratıcı tahayyülün ve kolektif anlam üretiminin pratiğe döküldüğü fiziki ortamlar olduğunu ortaya koyar.

Bu bağlamda, radikal hayal gücünün hem bireysel hem de müşterek bir eylem alanı olarak nasıl somutlaştığı, özellikle mimarlık pratiğinde açık biçimde gözlemlenebilir. Daniel Libeskind, mimarlığın biçimsel formlardan ibaret olmadığını, aynı zamanda tarihsel, duygusal ve kolektif bir anlatı olduğunu vurgular. Ona göre iyi bir yapı, "insanın ruhuna dair bir hikâye anlatmalı; dünyayı bambaşka bir biçimde görmemizi sağlamalı, arzularımızı uyandırmalı, hayali güzergâhlar önermelidir" (Libeskind, 2004: s. 4-5). Bu yaklaşım, mimarlıkta tahayyülün estetik yaklaşımın ötesine geçerek, aynı zamanda etik ve politik bir eylem biçimi olduğunu ortaya koyar. Nitekim Ground Zero ve Berlin Yahudi Müzesi gibi projelerinde olduğu gibi, Libeskind'in mimarlığı geçmişi temsil etmekten çok, müşterek olarak tahayyül edilen geleceği inşa etmeye yönelir. Berlin Yahudi Müzesi tasarımı sürecinde Libeskind (2004), mimarlığın yalnızca geçmişi anımsatmasının toplum için anlamlı olmadığını, aynı zamanda ortak bir geleceği tahayyül etme gücüne sahip olması gerektiğini vurgular. Ona göre mimarlık, hafızanın ifadesi olduğu kadar, dönüşüm ve umut taşıyan bir eylem alanıdır (Libeskind, 2004). Bu bakış açısı, mimarlığın politik bir eylem olarak kolektif hayal gücünü tetikleyebileceğini ortaya koyar.

Radikal hayal gücünün politik yönü, Marcuse'un (2014) "negatif düşünce" kavramıyla ilişkilendirilebilir. Marcuse, "negatif düşünce"yi mevcut toplumsal yapıların doğallaştırılmış kabullerini aşmak için gerekli bir düşünsel yönelim olarak tanımlar. Ona göre tek boyutlu hâle gelmiş endüstriyel toplum bireyleri, ancak eleştirel düşünce ve tahayyül aracılığıyla alternatif toplumsal düzenleri düşleyebilir (Marcuse, 2014, s. x-xi). Bu bağlamda radikal hayal gücü iyimserlikten öte, mevcut durumla yüzleşerek varolanın dışına çıkacak yaratıcı ve dönüştürücü bir tahayyül alanı açar. Demokratik mekânsal tasarımda yeni normatif çerçeveler oluşturmanın ön koşulu hâline gelir.

Rorty (1999) ise hayal gücünün, kesin doğrulara bağlı olmadığını, daha iyi bir yaşam umuduna dayanan demokratik bir eylem zemini olarak ele alınabileceğini ortaya koyar. Ona göre, "geleceği kurmak" bilgiden çok, birlikte eyleme geçme iradesine bağlıdır. Bu nedenle radikal hayal gücü, epistemik değil, ahlaki bir tercihtir; dayanışma ve eşitlik gibi değerlere bağlı kolektif yönelimleri mümkün kılar (Rorty, 1999: s. 231-233).

Bu perspektiften bakıldığında, radikal hayal gücü demokratik mekânsal tasarımda yaratıcı fikirlerin kaynağı olmakla beraber; aynı zamanda bu fikirlerin toplumsal meşruiyet kazanmasını sağlayan normatif bir araçtır. Katılım, dayanışma ve müşterek üretkenlik gibi ilkeler, bu hayal gücüyle birlikte, kurulan pratikler hâline gelebilirse tasarımda katılım yalnızca bir araç olmaktan çıkarak, aynı zamanda toplumsal dönüşümün taşıyıcısı olabilir.

Dönüştürücü Umut

Dönüştürücü umut, sadece geleceğe yönelik temennilerden ibaret olmayan, mevcut düzenin sınırlarını sorgulayan ve alternatif bir kolektif gelecek tahayyülünü örgütleyen eylemsel bir yönelimdir. Bu umut biçimi, edilgen bekleyiş ya da iyimserlik

olarak ele alınmaz. Eleştirel farkındalık, etik sorumluluk ve müşterek eylem kapasitesinden doğar. Rorty'nin (1999) ifadesiyle, umut “kanıta değil, ortaklaşa eyleme ve tahayyüle dayalı bir ahlaki tercihtir” (Rorty, 1999: s. 231-233). Bu bağlamda umut, bilgiye bağımlı kalmaz, daha adil bir yaşam tahayyülüne yönelen demokratik bir yönelim olarak işler.

Webb (2013), dönüştürücü umudu “kanıta rağmen umut etme” biçiminde tanımlar. Ona göre bu umut, bireysel iyimserlikten çok, bastırılmış arzuların kolektif politizasyona dönüştüğü bir tarihsel özneleşme kapasitesidir (Webb, 2013: s. 202). Bu özneleşme pedagojik bir süreçtir; çünkü bireyleri edilgin bir konumdan çıkararak, tarihlerini dönüştürme kapasitesine sahip kolektif aktörlere dönüştürür. Paulo Freire de bu anlayışı, *Pedagogy of Hope* eserinde, umudu edilgin bir bekleme olmanın ötesinde ele alarak mücadeleyi mümkün kılan ontolojik bir ihtiyaç olduğunu vurgular (Freire, 2014: s. 2-4).

Freire'nin bu yaklaşımı, *Pedagogy of the Oppressed* (1970) metninde “conscientização” (eleştirel bilinçlenme) kavramıyla daha da sistematiktir. Umut, ezen-ezilen diyalektiğinin yeniden üretildiği toplumsal yapılarda dönüşüm arzusunu doğurur. Eleştirel bilinç, farkındalık yarattığı gibi aynı zamanda eylemle bütünleşmiş bir uyanıştır (Freire, 1970: s. 64-65). Aynı şekilde *Education for Critical Consciousness* (1974) eserinde Freire, umudu, toplumun dönüşümüne yön veren tarihsel bir praksis olarak tanımlar. Umut bu anlamda, etik bir yönelim olmasının yanı sıra, daha geniş bir bağlamda dönüşüm arzusunu eyleme taşıyan bir epistemolojidir (Freire, 1974: s. 30-33).

Bu düşünce, Gutiérrez'in (1988) kurtuluş teolojisinde umudun tarihsel adaletle ilişkisini kuran yaklaşımıyla örtüşür. Umut, bireysel bir inanç olmanın yanı sıra aynı zamanda tarihsel süreçte şekillenen bir sorumluluktur. Baskı yapılarının dönüştürülmesini hedefleyen bu umut, mekânsal adalet ve kolektif kurtuluş için bir eylem ilkesi hâline gelir (Gutiérrez, 1988: s. 125-139). Böylece mekân, biçimsel ve fonksiyonel formunun dışında etik-politik bir yeniden kurulum alanı olarak düşünülür.

Giroux'un (2001, 2004, 2025) “eğitilmiş umut” (educated hope) kavramsallaştırması, neoliberalizmin daraltılmış tahayyül evrenine karşı kültürel ve pedagojik bir direniş stratejisi önerir. Umudu yalnızca bireysel bir duygu olarak ele almaz, “toplumsal ve siyasal dönüşüm için gerekli eleştirel pedagojik koşulları sağlayan yapısal bir pratik” olarak tanımlar (Giroux, 2004: s. 38-39). Eğitilmiş umut, kültürel kazı yoluyla (critical excavation) bastırılmış alternatiflerin görünür kılınmasını sağlar; böylece umut, geleceğe yönelik temenniden öte, şimdiki zamanı dönüştürmeye dönük eylemsel bir stratejiye dönüşür (Giroux, 2001). Giroux (2025) bu kavramsal çerçeveyi Freire'nin pedagojik mirasıyla derinleştirir. Ona göre eğitimin politik karakteri yalnızca bilgi aktarımını değil, eleştirel düşünme, demokratik eylem ve kolektif özgürleşme için direnç geliştirmeyi de içerir. Bu bağlamda, eğitilmiş umut pedagojik olduğu kadar politik bir mücadele aracıdır ve demokratik tahayyülün güncel yeniden üretimine olanak sağlar.

Harvey (2000), *Spaces of Hope* adlı çalışmasında, umudu bireysel bir beklenti olmanın ötesinde, maddi koşullar içinde şekillenen kolektif bir sorumluluk alanı olarak kavramsallaştırır. Umut, onun kuramsal çerçevesinde tahayyül ile praksis arasında bir bağ kurar; arzulanan bir gelecek ancak toplumsal örgütlenme ve maddi müdahaleler aracılığıyla somut biçimlere kavuşabilir. Harvey'e (2000) göre ütopyacı tahayyül, soyut bir ideal olmaktan çıkarak toplumsal mücadelelerin maddi mekânsal dönüşüm hedeflerine yön vermelidir. Bu bağlamda dönüştürücü umut, mevcut hegemonik mekân düzenlerinin eleştirisini mümkün

kılmakla kalmaz; aynı zamanda alternatif mekânsal yapıların kolektif olarak üretilebilmesi için normatif ve politik bir temel de sağlar. Harvey'in yaklaşımı, mekânsal pratikleri hem adaletin hem de arzusunun maddileştiği bir üretim süreci olarak yorumlar ve bu yönüyle dönüştürücü umudun mimarlık ve planlama kuramlarına kurucu bir boyut kazandırabileceğini ileri sürer. Nitekim Harvey (2000), umudu bireysel bir duygu değil, maddi koşullardan, toplumsal pratiklerden ve siyasal mücadelelerden doğan kolektif bir proje olarak tanımlar; bu çerçevede ütopyacı düşüncenin mekânsal dönüşüme yönelmesi gerektiğini vurgular.

Libeskind'in mimarlık anlayışı, dönüştürücü umudun maddi ve simgesel mekânlarda nasıl tezahür edebileceğini somutlaştırır. Ona göre, mimarlık işlevsel anlayışın ötesine taşınmalıdır. İnsanların arzularını, travmalarını ve ortak hayallerini şekillendiren bir anlatı olarak da değerlendirilmesi gerekir (Libeskind, 2004). Berlin Yahudi Müzesi gibi projelerinde geçmişin acılarını taşıyan yapılar, geçmişini anımsatmakla kalmaz; aynı zamanda kullanıcıların kolektif bir geleceğin müşterek tahayyülünü kurmalarını amaçlayan bir yaklaşım da barındırır. Bu perspektifle, mimarlığın, dönüştürücü umudu teorik bir kavram olmanın ötesinde ele alabileceği ve bu kavramı araçsallaştırarak yaşanabilir bir toplumsal praksis alanı oluşturabileceği kuramsal olarak ortaya konulabilmektedir.

Bloch'un (1995) “henüz olmamış olan” fikri ise, dönüştürücü umudun maddi gerçekliğin ötesine geçen yaratıcı kapasitesini tanımlar. Umut, arzusunun praksise dönüşümüdür; beklentiye barındırır ancak aynı zamanda yaratıcı ve dönüştürücü bir üretim alanıdır (Bloch, 1995: s. 114-117; 142-147). Bu alan henüz gerçekleşmemiş olanı düşsel bir atmosfer olarak ele almaz. Bu alan, henüz gerçekleşmemiş olanın, kolektif olarak mümkün kılınabilir olduğu bir imkânlar evrenidir.

Waterworth (2004), umudu “olasılık” ve “ihtimal” temelli iki farklı boyutta ele alır. Dönüştürücü umut, onun “gerçekliği rağmen umut” olarak tanımladığı formda yer alır; çünkü başarı ihtimaline odaklanmaz, etik kararlılığa dayanır (Waterworth, 2004: s. 28-31). Bu kararlılık, mimarlık ve mekân üretimi bağlamında, teknik olanaklardan çok anlam üretimi ve adalet arayışına yönelir.

Sonuç olarak, dönüştürücü umut, teorik ya da duygusal bir kategori olmanın yanı sıra; demokratik mekânsal tasarım normlarının praksis düzeyinde işlerliğini sağlayan etik-politik bir ilkedir. Radikal hayal gücü, alternatifleri tahayyül etme kapasitesi sunarken; dönüştürücü umut, bu tahayyüllerin kolektif eylem yoluyla gerçekleştirilebilmesini mümkün kılar. Bu ikili yapı, sadece mevcut mekânların eleştirisine değil; daha adil, ortak ve dayanışmacı bir geleceğin kurucu zeminine dönüşme potansiyeli taşır.

Demokratik Mekânsal Tasarım İçin Normatif Model Önerisi

Önceki bölümde ayrıntılı biçimde ele alınan radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramları, demokratik mekânsal tasarım süreçlerinin normatif düzeyde yeniden inşası için güçlü bir kuramsal temel sunmaktadır. Bu kavramlara dayanarak, bu bölümde katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik olmak üzere dört temel demokratik mekânsal tasarım normu önerilmektedir. Bu normlar, hem kuramsal düzlemde geçerlilik taşıyan hem de toplumsal ve mekânsal pratiklerde uygulanabilirliği olan ilkeler olarak ele alınmıştır. Her biri, toplumsal adalet, kolektif katılım ve etik sorumluluk ilkeleriyle uyumlu biçimde, radikal dönüşüm hedefleyen mekânsal müdahalelerin çok boyutlu altyapısını oluşturur.

Demokratik mekânsal tasarım, tek başına belirli değerlerin mekâna yansıtılmasıyla değil, çoklu normların eşzamanlı ve bütüncül biçimde örgütlenmesiyle mümkündür. Mekân üretimi, Lefebvre'in (1991) ortaya koyduğu gibi, sadece fiziki bir düzenleme değil; toplumsal ilişkilerin, güç dinamiklerinin ve anlam üretiminin bir yansımasıdır. Bu nedenle kullanıcılar, edilgen faydalanıcılardan ziyade mekânsal anlamın aktif üreticileri olarak konumlanmalıdır. Harvey'in (2008) "şehir hakkı" kavramsallaştırması da demokratik mekânın, çoklu hak taleplerinin keşifinde şekillenebileceğini öne sürerek, mekânın kolektif ve hak temelli yeniden üretimine işaret eder. Bu perspektiften bakıldığında, demokratik mekânsal tasarım katılım, erişim ya da temsil gibi tekil hakların sağlanmasıyla değil, bu hakların birbiriyle etkileşim hâlinde işleyen bütüncül bir sistem oluşturmalarıyla anlam kazanır.

Önerilen dört norm -katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/ erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik- demokratik mekânın farklı boyutlarını kapsayan, birbirini tamamlayan ve eşzamanlı çalışması gereken temel yapı taşlarıdır.

1. Katılımcılık, bireylerin mekânsal karar alma süreçlerine aktif biçimde katılmasını ve yaşamsal çevrelerini birlikte şekillendirme hakkını ifade eder (Arnstein, 1969; Healey, 1997). Bu norm, katılımı teknik bir araç olmaktan öteye taşıyarak, demokratik müzakere ve anlam üretiminin asli parçası olarak ele alır (Innes ve Booher, 2004).

Ayrıca katılımcılık normu, mekânsal programlama ve içerik üretiminin ortaklaşa belirlenmesini de kapsar. Örneğin, bağımsız sinema mekânlarında izleyicilerin katılımıyla film seçimi, tartışma programları ve etkinlik içerikleri kolektif biçimde oluşturulmaktadır (Cinema of Commoning, 2022).

Katılımcılık normu, bu yönüyle yönetim araçlarını ele almanın ötesinde toplumsal dönüşümün mekânsal zeminini de yeniden düşünmeyi mümkün kılar. Bu çerçevede, Kolombiya'nın Medellín kentinde yürütülen Entegre Kentsel Projeler (PUIs), katılımın biçimsel danışma süreçlerinin ötesine geçerek, mahalle ölçeğinde toplumsal aktörlerin karar alma ve mekânsal tasarım süreçlerine dâhil edildiği örnekler sunmaktadır. Brand ve Dávila'nın (2011) analiz ettiği bu projelerde, özellikle Comuna 1 ve 2 gibi sosyo-ekonomik olarak dışlanmış alanlarda, Metrocable sisteminin inşası yalnızca fiziksel erişimi artırmakla kalmamış, aynı zamanda bu müdahalenin çevresinde yer alan konut, kamusal mekân ve sosyal altyapı yatırımlarıyla kolektif mekânsal iyileştirme hedeflenmiştir. Bu uygulamalarda, yerel istihdamın teşvik edilmesi, katılımcı bütçeleme mekanizmalarının devreye alınması ve kamusal yaşamı destekleyen sosyal donatıların geliştirilmesi yoluyla, yerel toplulukların özneleşme imkânları genişletilmiştir (Brand ve Dávila, 2011, s. 653). Böylece Brand ve Dávila'nın (2011) analiz ettiği süreçler, katılımcılığın salt yönetim düzeyinde kalmayıp aynı zamanda yaratıcı ve dönüştürücü bir toplumsal örgütlenme zemini sunduğunu ortaya koymaktadır. Böylelikle geleneksel planlama paradigmasının dışında düşünmeyi mümkün kılan tahayyüller ile bu tahayyülleri kolektif eyleme dönüştüren toplumsal pratikler, bu makalede kuramsal zeminde ele alınan radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarıyla da örtüşmektedir.

2. Dayanışma, bireyler ve topluluklar arasında karşılıklı destek, ortak sorumluluk ve güvene dayalı ilişkilerin kurulmasını teşvik ederek kolektif yaşam biçimlerini güçlendiren etik bir zemin oluşturur (Habermas, 1990; Lefebvre, 1991). Bu norm, yalnızca bireyler arası duygusal bir bağlılık olarak değil, aynı zamanda müşterek değer üretimine dayalı, iletişimsel rasyonaliteyle şekillenen toplumsal bir örgütlenme biçimi olarak

ele alır (Bauman, 2001; Merrifield, 2006).

Ele alınan kuramsal çerçevede özellikle dayanışma normu duygulanım, kolektif hafıza ve aidiyet alanlarını içerir. Bağımsız sinema veya ortak üretim atölyeleri gibi yapılar, katılımcılar arasında duygusal rezonans yaratarak dayanışmanın sosyal boyutunu güçlendirmektedir (Cinema of Commoning, 2024).

Dayanışma temelli planlama ve tasarım yaklaşımları Avrupa ve Latin Amerika'da gelişim göstermekte ve somut karşılık bulmaktadır. Örneğin, "Solidarity Architecture" anlayışı, mimarlığı toplumsal eşitlik, hak temelli kolektif sorumluluk ve politik özneleşme süreçleriyle örülü bir pratik olarak tanımlar (Berk ve Akbulut, 2022). Bu yaklaşımlarda mimar ve kullanıcı arasındaki ilişki hiyerarşik değildir. Birlikte öğrenmeye ve kolektif karar alma süreçlerine dayalıdır; tasarım süreci de bu anlamda teknik olduğu kadar politik bir müşterekleşme alanına dönüşür (Berk ve Akbulut, 2022). Benzer biçimde, İspanya'nın Sevilla kentinde ortaya çıkan Arquitecturas Colectivas ağı, mimarlar, zanaatkarlar, aktivistler ve yurttaşları yatay biçimde bir araya getirerek, farklı kentlerde müşterek temelli projeler üretmiş ve bilgi ile deneyimi kolektif müdahale biçimlerine dönüştürmüştür (Arquitecturas Colectivas, n.d.). Bu ağın geliştirdiği modüler ve esnek müdahale biçimleri, dayanışmanın yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda bilgi, beceri ve sorumluluğun kolektif paylaşımına dayalı bir üretim ilişkisi olarak yeniden tanımlandığını göstermektedir. Latin Amerika bağlamında ise, Brezilya'nın Porto Alegre kentinde geliştirilen Katılımcı Bütçeleme modeli, dayanışmanın yönetim ölçeğindeki somut bir biçimi olarak öne çıkar. Bu süreçte, mahalle düzeyinde başlayan yurttaş katılımı kentsel ölçekteki bütçe kararlarına evrilmiş; bu da eşit kaynak dağılımı, topluluklar arası bağların güçlenmesi, güvenin oluşması ve kolektif sorumluluk ilişkilerinin kurulmasını mümkün kılmıştır (Abers vd., 2018; Cabannes, 2019; Goldfrank, 2007). Bu çoğulcu ve kolektif girişimler, bu çalışmada kuramsal olarak ele alınan radikal hayal gücü kavramının mevcut pratiklerin ötesinde düşünme kapasitesini açığa çıkardığını; dönüştürücü umudun ise bu tahayyüllerin somut ve yatay örgütlenme biçimlerine dönüşmesini mümkün kıldığını göstermektedir. Böylece dayanışma, salt bir etik ilke olmaktan çıkarak, mekânsal ve toplumsal üretim süreçlerinin duygusal ve kolektif temelli bir aracı hâline gelmektedir.

3. Sürdürülebilirlik/Erişilebilirlik, özellikle çevresel boyutlarıyla değil, aynı zamanda fiziksel, sosyal ve ekonomik kapsayıcılık yönüyle de ele alınmalı; tüm bireyler için uzun vadeli yaşanabilirliği ve adil erişimi güvence altına almalıdır (Agyeman, 2005; Imrie, 1996; WCED, 1987). Bu norm, mekânsal adaletin sürdürülebilir kent vizyonlarıyla bütünleşmesini gerektirir (Fainstein, 2010).

Sürdürülebilirlik ve erişilebilirlik, fiziksel ve çevresel kriterlerin yanında sosyo-kültürel kapsayıcılığı da vurgular. Açık hava sinemaları veya depo gibi mekânlardan dönüştürülmüş yapılar, kültürel etkinliklerin geniş kitlelere eşit biçimde erişimini sağlayarak sürdürülebilir kent vizyonlarına katkıda bulunurlar (Wallpaper*, 2022).

Bu kuramsal çerçeve, sürdürülebilirlik ve erişilebilirliğin yalnızca çevresel ve ekonomik göstergeleri ile değil, aynı zamanda mekânsal adalet ve toplumsal süreklilik ölçütlerini de kapsamı gerektiğini vurgular (Dovey, 2014; Vale ve Vale, 1991). Bu norm, sürdürülebilirlik ve erişilebilirlik ilkelerinin bütüncül biçimde uygulandığı bazı mimari örneklerde somutlaşmaktadır. Lacaton ve Vassal'ın Paris'teki *Bois-le-Prêtre* sosyal konut dönüşümü bu örneklerden biri olarak ele alınabilir. Yıkma yerine dönüştürmeyi esas alan bu projede, 1960'lardan kalma yapıya

balkonlar ve kış bahçeleri gibi yeni mekânsal katmanlar eklenmiş, böylece hem enerji verimliliği sağlanmış hem de konut sakinleri süreçte aktif katılımcı olarak kalabilmiştir (Arquitectura Viva, 2018; Trzcińska, 2021). Bu uygulama, erişilebilirliği fiziki erişim olarak değil, ekonomik süreklilik ve toplumsal aidiyetin korunması yönünden de yeniden tanımlamaktadır. Lacaton ve Vassal'ın "PLUS" stratejisi, teknik ömrü uzatılmış mekânlar yoluyla sosyal sürdürülebilirliği önceleyen bir tasarım pratiği ortaya koymaktadır (Trzcińska, 2021).

Benzer biçimde, Lucien Kroll'un Brüksel'deki Vignes Blanches sosyal konut projesi, erişilebilirliği gündelik yaşam pratikleri ve bireysel ihtiyaçlar üzerinden yorumlayan alternatif bir yaklaşım sunmaktadır (Kroll, 1988). Kroll, projeyi standartlaştırılmış çözümler yerine kullanıcıların yaşam alışkanlıklarına dayalı olarak biçimlendirmiş; bu sayede tasarım süreci, yalnızca teknik bir üretim pratiği olmanın ötesinde toplumsal sürekliliği destekleyen bir müzakere alanına dönüşmüştür (Ellin, 2000). Onun "etnolojik mimarlık" olarak adlandırdığı yaklaşım, kullanıcı deneyimlerinden beslenen mekânsal çeşitliliği savunarak, erişilebilirliğin çoğulcu ve esnek formlarla yeniden üretilmesini mümkün kılar (Ellin, 2000; Kroll, 1987, 1988). Bu bağlamda, Vignes Blanches örneği yalnızca katılımın değil, aynı zamanda sürdürülebilirliğin de mekânsal adalet ve sosyal bütünlük ilkeleriyle nasıl keşilebileceğini ortaya koymaktadır. Kroll'un mimarlığı, sabit çözüm kalıpları yerine, evrilebilir ve dayanıklı yapılar üretmeyi hedefleyen etik bir tasarım stratejisi olarak değerlendirilebilir.

Her iki örnek de, sürdürülebilirlik ve erişilebilirlik normunun gerektirdiği mekânsal adalet ve toplumsal kapsayıcılık ilkelerini, yaratıcı ve etik tasarım stratejileriyle hayata geçirmektedir. Lacaton ve Vassal'ın dönüşüm odaklı yaklaşımı, yalnızca fiziksel yapının teknik ömrünü uzatmakla kalmamış; aynı zamanda mevcut kullanıcıların tahliye edilmeksizin sürece katılmasını sağlayarak, ekonomik sürdürülebilirlik ve toplumsal aidiyetin korunmasına imkân tanımıştır. Bu yönüyle, erişilebilirlik kavramı fiziksel erişimin ötesine taşınarak, sosyal süreklilik ve mekânsal adaletle yeniden tanımlanmıştır. Benzer şekilde, Kroll'un "etnolojik mimarlık" anlayışı, kullanıcıların gündelik pratiklerinden beslenen çoğulcu mekânsal çeşitliliği mümkün kılarak, erişilebilirliğin farklı ihtiyaçlara yanıt verebilen esnek formlarla yeniden üretilmesini sağlamıştır. Bu örnekler, mimarların birebir bu çalışmada geliştirilen kuramsal modelin kavramsal çerçevesini takip ettiklerini göstermese de, sürdürülebilirlik ve erişilebilirlik ilkelerini toplumsal bütünlük, teknik dayanıklılık ve çoğulcu katılım gibi etik tasarım yaklaşımlarıyla harmanlamaları bakımından modelin radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut ilkeleriyle anlamlı bir örtüşme içindedir.

4. Müsterek üretkenlik, bireylerin mekânla ilişkisini birlikte üretim süreçlerinin öznesi olarak konumlandıran kolektif bir eyleme biçimidir (Hardt ve Negri, 2009; Ostrom, 1990). Müsterekler, sadece doğal kaynakların ortaklaşa yönetimiyle sınırlı kalmaz; toplumsal üretim ilişkilerinin alternatif biçimlerini inşa etme potansiyelini de barındırır (De Angelis, 2007; Federici, 2018). Bu norm, mekânın üretimini devlet-özel sektör ikiliğinden kurtararak, yurttaşların ortak sorumluluğuna dayalı alternatif bir üretim rejimi olarak tanımlar (Federici, 2018; Stavrides, 2016).

Federici'ye (2018) göre müsterekler, maddi kaynakların paylaşımının ötesinde toplumsal ilişkilerin karşılıklı bakım ve direniş pratiğiyle yeniden örgütlenmesi anlamına gelir. Federici'nin bu yaklaşımını tamamlar biçimde, Stavrides (2016), müsterek mekânları sürekli yeniden tanımlanan karşılaşma alanları olarak ele alır; burada mekânın anlamı, katılımcıların deneyimleri ve ortaklaşa üretimi yoluyla inşa edilir.

Bu normun kentteki somut karşılıklarından biri, Atina'da belediye destekli olarak geliştirilen SynAthina platformudur. Arampatzi'nin (2017) detaylı biçimde analiz ettiği bu yapı, yurttaşların kendi kentsel müdahale önerilerini dijital bir arayüzle paylaşımlarını mümkün kılmakta ve böylece kentsel karar süreçlerine müsterek katılım zemini yaratmaktadır. Arampatzi (2017), bu süreci "aşağıdan dayanışma üretimi" (solidarity from below) olarak tanımlar ve kent mekânının yalnızca bir talep nesnesi değil, topluluklar arası yeniden örgütlenen bir müsterek alan olduğunu savunur.

Benzer biçimde, dünya genelindeki bağımsız sinema mekânları da müsterek üretkenliğe dayalı alternatif kültürel pratiklerin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, "Cinema of Commoning" platformunda analiz edilen *Cinema Nova* (Brüksel) veya *Z-Bar* (Berlin) gibi yapılar, yalnızca film gösterim alanları değil, aynı zamanda müsterek karar alma, kolektif kürasyon ve sosyal dayanışma alanları olarak işlev görmektedir (Cinema of Commoning, 2022; 2024). Bu sinemalar, kültürel tüketimin ötesine geçerek izleyici topluluklarını aktif katılımcılara dönüştürmekte; böylece sinema mekânını hem müsterek üretimin hem de kolektif deneyimlerin demokratik zeminine dönüştürmektedir.

Bu deneyimlerden oluşan pratikler, alternatif ekonomik ilişkilerin ve özyönetim biçimlerinin denendiği ortamları mekânsal laboratuvarlar olarak değerlendirmemize olanak sunmaktadır. Bradley ve Hedrén (2014) ise bu süreci, "yeşil ütopyacılık" çerçevesinde değerlendirerek, müsterek üretkenliğin hem çevresel hem de toplumsal sürdürülebilirlik için bir umut kaynağı olduğunu vurgulamışlardır.

Bu bağlamda, müsterek üretkenlik normu, radikal hayal gücüyle alternatif yaşam biçimlerinin tahayyülünü mümkün kılar; dönüştürücü umutla bu tahayyüllerin kolektif eylem yoluyla gerçeğe dönüşmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla bu norm, salt mekânın nasıl kullanıldığıyla değil, aynı zamanda nasıl ve kimlerle birlikte üretildiğiyle ilgilendirir. Bu doğrultuda, tasarım, planlama ve karar alma süreçleri sabit ve merkezi yapılardan çıkarak; Bradley ve Hedrén'in (2014) yeşil ütopyacılık çerçevesinde tanımladığı gibi, çoğulcu, esnek ve yatay müstereklik zeminlerinde yeniden yapılandırılabilir.

Bu dört norm, birbirinden bağımsız ilkeler olarak değil, karşılıklı olarak birbirini besleyen ve ancak birlikte işlediğinde demokratik mekânsal üretimi mümkün kılan bileşenler olarak ele alınmalıdır. Katılımcılık, toplumsal iradenin görünür olmasını sağlar; bu irade, dayanışma zemininde kolektif ilişkilere dönüşür. Dayanışma ise müsterek üretkenliği olanaklı kılar; sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ise bu sürecin uzun vadeli, kapsayıcı ve adil biçimde sürdürülebilirliğini güvence altına alır. Böylece normlar arası bu etkileşim zinciri, demokratik tasarımın yalnızca ilkeler düzeyinde değil, somut mekânsal dönüşümler aracılığıyla da işlerlik kazanmasını sağlar. Bu yapı, bireysel hakların ötesinde, kolektif hakların ve müsterek eylemlerin mekânsal düzlemde yeniden örgütlenmesini mümkün kılar (Harvey, 2008; Lefebvre, 1991). Normların bu ilişkisel yapısı, demokratik mekânsal tasarımın çok katmanlı doğasına ve farklı toplumsal gereksinimlere yanıt verebilecek esnekliğine işaret eder. Aynı zamanda bu bütünsellik, normların farklı mekânsal ölçeklerde (mahalle, kent merkezi, kamusal alanlar vb.) uygulanabilirliğini ve sürekliliğini de destekler.

Bu kuramsal modelin temelini oluşturan radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramları, söz konusu normların sadece teorik olarak tanımlanmasını değil, aynı zamanda yaratıcı ve kolektif pratiklere dönüştürülmesini mümkün kılan araçlardır.

• **Radikal hayal gücü**, mevcut sosyo-mekânsal düzenin sınırlarını aşarak her normun alternatif üretim biçimlerini ve ilişki modellerini tahayyül edebilmesine imkân verir. Katılımcılıkta yeni karar alma biçimleri, dayanışmada müşterek yaşam pratikleri, sürdürülebilirlikte adil kaynak paylaşımı, müşterek üretkenlikte ise mülkiyet dışı üretim biçimleri bu tahayyülle şekillenir (Bloch, 1995; Haiven ve Khasnabish, 2014; Webb, 2013).

• **Dönüştürücü umut** ise bu tahayyülleri düşünsel düzeyde kalmaktan öteye taşıyarak, kolektif eylem yoluyla somutlaşabileceklerine dair inanç ve motivasyon üretir (Bloch, 1995; Rorty, 1999; Webb, 2013; Freire, 1994/2014). Umut, bu anlamda, dönüşüm potansiyelini süreklilik içinde taşıyan bir epistemolojik güçtür; etik bir yönelim olduğu kadar pedagojik ve politik bir kolektif praksis zemini sunar (Giroux, 2004).

Bu iki kavramsal araç, normlar arası bütünlüğü destekleyerek demokratik mekânsal üretimin sürekliliğini sağlar. Normlar kendi içinde kuramsal olarak tutarlı olsalar da, ancak bu kavramlarla beslenerek yaratıcı tahayyül ve kolektif eyleme dönüşebilir. Böylelikle normatif yapı, yalnızca ilkesel düzlemde kalmaz; sahici dönüşüm süreçlerini destekleyecek biçimde toplumsal ve mekânsal pratiklere aktarılabilir. Bir sonraki bölümde, bu iki kavramın önerilen normlarla nasıl eşzamanlı ve bütüncül biçimde etkileşime girdiği analiz edilerek, demokratik mekânsal üretimin kuramsal bir modeli tamamlanacaktır.

Radikal Hayal Gücü ve Dönüştürücü Umudun Demokratik Mekânsal Normlarla Bütüncül İşleyişi

Bu bölümde, bir önceki bölümde geliştirilen dört demokratik mekânsal tasarım normunun birlikte oluşturduğu yapısal bütünlük içerisinde, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarının her bir normda nasıl eşzamanlı ve bütüncül biçimde araçsallaştırılabileceği sistematik olarak analiz edilecektir. Buradaki kuramsal hedef, bu kavramların yalnızca normlar üzerindeki bireysel etkilerini değil, normlar arasında kurdukları karşılıklı etkileşim yoluyla kazandıkları işlevsel bütünlüğü açığa çıkarmaktır. Böylece çalışma, yalnızca normatif bir öneri seti sunmakla kalmayacak; aynı zamanda bu normlar aracılığıyla kavramsal araçların birlikte nasıl işlevlik kazanabileceğine dair bütüncül bir kuramsal model önerecektir.

Kavramların Bütüncül Sistem İçindeki İşlevselliği

Önceki bölümlerde normatif çerçeveye dair kavramsal bir yapı sunulmuştu. Bu bölümde ise, söz konusu normların radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarıyla kurduğu etkileşim tartışılarak, modelin yaratıcı ve eylemsel boyutları vurgulanacaktır. Katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik gibi demokratik mekânsal tasarımın temel normları, kuramsal açıdan güçlü çerçeveler sunar; ancak bu normların sahici dönüşüm kapasitesi, yaratıcı tahayyül ve kolektif eylemle bütünleşmeleri hâlinde ortaya çıkar. Zira normların yalnızca kavramsal olarak değil, toplumsal olarak da yeniden üretilebilmesi, alternatif mekânsal geleceklerin tahayyülüne ve bu tahayyüllerin kolektif irade ile somutlaştırılmasına bağlıdır (Appadurai, 2013; Bloch, 1995; Harvey, 2000). Bu bağlamda, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut, bu normların yalnızca ilkesel düzeyde kalmasını değil, aynı zamanda mekânsal üretim süreçlerini yönlendiren kurucu bileşenlere dönüşmesini sağlar.

Radikal hayal gücü, toplumsal ve mekânsal gerçekliğin sınırlarını aşarak henüz deneyimlenmemiş ancak kolektif olarak

mümkün kılınabilir mekân senaryolarını düşünme kapasitesini açığa çıkarır. Bu yaratıcı kapasite, her bir normun kendi bağlamında daha kapsayıcı ve alternatif pratikler geliştirmesini mümkün kılar. Yaratıcı tahayyül, yalnızca geleneksel olanın ya da mevcut düzenin karşıtı olmakla sınırlı değildir; aynı zamanda yeni olanı tahayyül etme, dönüştürücü imkân alanları yaratma ve normları yeniden yapılandırma gücüdür. Katılımcılıkta geleneksel temsilci modellerin ötesine geçilmesini, dayanışmada 'karşılaşmaya' dayalı yeni yaşam biçimlerinin kurgulanmasını, sürdürülebilirlikte yalnızca çevresel değil, toplumsal ve etik boyutları içeren adil paylaşım düzenlerinin geliştirilmesini; müşterek üretkenlikte ise mülkiyet karşıtı değil, mülkiyet ötesi kolektif üretim biçimlerinin yaratıcı bir biçimde kurgulanmasını destekler. Bu bağlamda yaratıcı tahayyül, tüm normları eleştirel ama kurucu biçimde yeniden düşünmeyi mümkün kılan yaratıcı bir katalizör olarak işler.

Dönüştürücü umut ise bu tahayyüllerin yalnızca düşünsel düzeyde kalmasını önleyerek, onları kolektif irade ve sorumlulukla eyleme dönüştüren bir itkidir. Giroux'un (2001, 2004, 2025) vurguladığı gibi, umut pedagojik bir arzu değil, siyasal bir eylem çağrısıdır; bastırılmış alternatiflerin yeniden görünür kılınması ve harekete geçirilmesi ancak umudun eleştirel pratiğiyle mümkün olabilir. Umut, bireyleri edilgin bekleyiş hâlinde çıkararak, müşterek değerlerin peşinde kolektif olarak hareket etmeye yönlendirir. Böylece hem normların sürekliliğini teminat altına alır, hem de demokratik tasarımın yalnızca bir ilke değil, bir mücadele pratiği olarak gerçekleşmesini sağlar.

Bu iki kavram, normlara ardışık değil, eşzamanlı ve karşılıklı bir etkileşim içinde katkı sunar; yalnızca normların içeriklerini değil, aynı zamanda birbirleriyle kurdukları ilişkileri de dönüştürür. Radikal hayal gücü, normların yaratıcı çeşitlenmesini sağlarken; dönüştürücü umut bu çeşitliliğin toplumsal bağlamda sahiplenilmesini ve sürdürülebilirliğini mümkün kılar.

Dolayısıyla, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut yalnızca kuramsal analiz araçları değil; demokratik mekânsal tasarımın çok katmanlı doğasını harekete geçiren dinamik kurucu unsurlar olarak işler. Bu bütünlük, izleyen alt bölümlerde normların kavramsal araçlarla nasıl temsil edildiğini ve mekânsal düzeyde nasıl gözlemlenebilir göstergelere dönüştüğünü incelemeye zemin hazırlar.

Bu kavram-norm ilişkileri, her bir demokratik mekânsal tasarım normunun hem yaratıcı tahayyül hem de kolektif eylem kapasitesi bağlamında nasıl çalıştığını sistematik biçimde ortaya koymaktadır. Aşağıdaki tabloda, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umudun her norm için sunduğu anahtar eylem ve göstergeler karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Bu tabloda yer alan göstergeler, demokratik mekânsal tasarımın kolektif bir üretim süreci olarak kurgulandığı anlayıştan hareketle yapılandırılmıştır. Bu çerçevede, normlar ile kavramsal araçların kesişimi, mekânsal üretimin farklı aktörler (tasarımcılar, kullanıcılar, topluluklar, yerel aktörler ve yöneticiler) tarafından nasıl deneyimlenebileceğini ve yönlendirilebileceğini temsil eder. Göstergeler belirli bir disiplinin tekil öznesine değil, çok aktörlü müşterek tasarım süreçlerinde ortaya çıkan kolektif karar ve eylemlilik biçimlerine işaret eder. Dolayısıyla, tabloda sunulan yapılar, demokratik tasarımın yalnızca ilkesel yönlerini değil, aynı zamanda tahayyül ve praksis arasında kurulan çok düzlemli, etkileşimli süreçleri de temsil eden analitik bir yapı olarak değerlendirilmelidir. Radikal hayal gücü, tahayyül edilemeye düşüne gücüyle normları dönüştürürken; dönüştürücü umut, bu tahayyüllerin kolektif eyleme dönüşmesini olanaklı kılan süreklilik dinamiğini temsil eder.

Tablo 1.

Demokratik mekânsal tasarımın dört normu ile radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut arasındaki kuramsal ilişki

Norm	Radikal Hayal Gücü - Tahayyül Alanı	Dönüştürücü Umut - Eylem Dinamiği
Katılımcılık	Esnek ve yaratıcı katılım senaryoları (örneğin yeniden programlanabilir mekânlar)	Ortak geleceği sahiplenme iradesi ve yaratıcı dönüşüm potansiyeli
Dayanışma	Yeni müşterek yaşam biçimlerinin ve 'karşılaşma' zeminlerinin tasavvuru	Müşterek eylem için kolektif motivasyon ve dönüşüm kapasitesine sahip müşterek araçların geliştirilmesi
Sürdürülebilirlik / Erişilebilirlik	Adil kaynak paylaşımına dayalı, kapsayıcı mekânsal düzen senaryoları ve topluluk temelli döngüsel kaynak kullanımı, yeniden işlevlendirme, yaratıcı geçiş senaryoları gibi alternatif sürdürülebilirlik tahayyülleri	Uzun vadeli topluluk sorumluluğu, süreklilik ve erişebilirlik adaptasyonu
Müşterek Üretkenlik	Mülkiyet dışı, katılımcı kolektif üretim kurguları ve deneysel mekânsal ortaklıklar, yaratıcı müşterekleşme pratikleri, paylaşım temelli üretim biçimleri	Kolektif üretim, kolektif sorumluluk iradesi, yaratıcı ortaklık biçimleri ve eşit erişim talebi

Yukarıdaki tabloda sistematik biçimde görselleştirilen bu ilişkiler, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarının demokratik mekânsal tasarım normlarıyla kurduğu çok katmanlı bağı özetlemektedir. Bu bağlamda, kuramsal çerçevenin yalnızca ilkeler düzeyinde kalmaması, aynı zamanda mekânsal pratiklerde gözlemlenebilir göstergelere dönüşmesi kritik bir önemdedir.

Aşağıdaki alt bölümde, önerilen her bir normun kavramsal araçlarla nasıl temsil edildiği ve bu temsilin mekânsal karşılıkları, gösterge temelli bir analizle ele alınacaktır. Bu analiz, önerilen modelin ampirik olarak nasıl değerlendirilebileceği sorusuna da zemin sunarak, kuramsal çerçevenin uygulanabilirliğini test edilebilir kılmayı amaçlamaktadır.

Normların Kavramsal Temsil Yoluyla Demokratik Mekân Göstergelerine Dönüşümü

Bu bölüm, önerilen dört demokratik mekânsal tasarım normunun (katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik), radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarıyla kurdukları temsil ilişkisi üzerinden, mekânsal süreçlerde nasıl gözlemlenebilir demokratik göstergelere dönüştüğünü sistematik biçimde açıklamaktadır. Çalışmanın amacı teknik ölçütler geliştirmek değil, normların temel kavramlarla kurdukları temsil ilişkileri yoluyla demokratik mekânsal üretimi gözlemlenebilir kılacak niteliksel göstergeler sunmaktır. Bu göstergeler, her bir normun kuramsal içeriği ile kavramsal araçların (radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut) eşzamanlı işlerliğinin demokratik mekân üretimi üzerindeki etkisini değerlendirebilmek için tasarlanmıştır. Böylece, önerilen normatif model yalnızca kuramsal düzeyde kalmayacak; kavramlar aracılığıyla normların mekânsal üretim süreçlerinde nasıl somutlaşabileceğine dair gözlemlenebilir ipuçları da sunacaktır.

1. Katılımcılık Normu

Katılımcılık normu, mekân üretiminde tüm kullanıcıların yalnızca temsil edilmesini değil, aktif biçimde sürece dâhil olmasını esas alır. Bu norm, farklı toplumsal kesimlerin mekânsal kararlarda eşit söz hakkı edinmesini, ortak mekân tahayyüllerine ve üretime katkıda bulunmasını teşvik eder.

Demokratik Mekân Göstergeleri:

- Esnek kullanım senaryoları içeren tasarım stratejilerinin varlığı
- Katılımcı karar mekanizmalarının mekânsal çözüm süreçlerine entegre edilmesi

- Kolektif kullanım alanlarının çok işlevli ve yeniden programlanabilir biçimde tasarlanması
- Farklı kullanıcı gruplarının eşit temsiline izin veren mekânsal organizasyon

Bu göstergeler, katılımcılığın yalnızca fiziksel erişim ya da temsil düzeyinde değil, aynı zamanda kolektif tahayyül ve müşterek irade üretimiyle ilişkilendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Radikal hayal gücü, mekânsal karar alma süreçlerine yaratıcı katılım biçimlerini dâhil edebilme potansiyeli taşır; örneğin geçici tasarım müdahaleleri veya kullanıcı deneyimlerinden türetilmiş senaryolar aracılığıyla. Dönüştürücü umut ise, bu katılım biçimlerinin uzun vadeli sahiplenme ve topluluk temelli eylemlilikle desteklenmesini olanaklı kılar. Mahalle ölçeğinde geçici katılımcı atölyeler ya da mobil tasarım birimleri, bu normun sahaya taşınmasını kolaylaştırabilirken; kentsel düzeyde dijital katılım platformları ve kapsayıcı planlama süreçleri aracılığıyla bu yönelim desteklenebilir. Bu bağlamda katılımcılık, yalnızca bir yönetim aracı değil, potansiyel olarak demokratik mekânsal tasarımın yaratıcı ve sürdürülebilir bileşenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

2. Dayanışma Normu

Dayanışma normu, toplumsal ilişkilerde bireyler arası karşılıklılığı ve ortak sorumluluğu mekânsal olarak mümkün kılmayı hedefler. Bu norm, ortak yaşam pratiklerinin desteklenmesi ve karşılıklı destek ağlarının mekân üzerinden güçlendirilmesi esasına dayanır.

Demokratik Mekân Göstergeleri

- Ortak kullanım alanlarının (müşterek mutfaklar, bahçeler, atölyeler) tasarımda önceliklendirilmesi
- Karşılıklı yardımlaşmayı ve paylaşımı kolaylaştıran mekânsal örgütlenmelerin bulunması
- Topluluk içi mikro-ekosistemlerin (paylaşım ağları, müşterek üretim birimleri) desteklenmesi
- Tüm kullanıcılar için birlikte üretimi teşvik eden ortak altyapı unsurlarının varlığı

Bu göstergeler, dayanışmanın yalnızca sosyal ilişkiler düzeyinde değil, ortak mekân pratikleri aracılığıyla da yapılandırılabilirliğini göstermektedir. Radikal hayal gücü, farklı toplumsal gruplar arasında 'karşılaşmaya' dayalı yeni müşterek yaşam biçimlerini tahayyül etmeyi mümkün kılar; örneğin dönüşümlü kullanılan kamusal mutfaklar, kolektif bakım mekânları veya mevsimsel olarak yeniden programlanan açık

alanlar gibi. Dönüştürücü umut ise bu tahayyüllerin, kolektif sorumluluğa ve müşterek değer üretimine dayanan sürdürülebilir pratiklere dönüşmesini destekler. Mahalle ölçeğinde paylaşım temelli mikro-ekosistemler (örneğin komşuluk destek ağları veya birlikte bakım alanları) bu normu somutlaştırabilirken; daha geniş kentsel bağlamlarda müşterek topluluk bahçeleri, topluluk destekli üretim alanları gibi kolektif altyapılar dayanışma ilkelerini görünür kılabılır. Böylece dayanışma, yalnızca duygusal ya da etik bir ideal değil, mekânsal karşılaşma ve birlikte üretim yoluyla inşa edilen somut bir tasarım ilkesi olarak işlerlik kazanır.

3. Sürdürülebilirlik/Erişilebilirlik Normu

Sürdürülebilirlik ve erişilebilirlik normu, mekânsal düzenlemelerde doğal kaynakların korunması, eşit erişim olanaklarının sağlanması ve uzun vadeli toplumsal kapsayıcılığın teminat altına alınması ilkelerine dayanır. Bu norm, yalnızca çevresel değil, aynı zamanda etik ve toplumsal adalet odaklıdır.

Demokratik Mekân Göstergeleri

- Enerji, su ve malzeme kullanımında sürdürülebilirlik ilkesine dayalı mekânsal çözümler
- Farklı fiziksel yeterlilik düzeylerine sahip kullanıcılar için tam erişim olanakları sağlayan tasarım öğeleri
- Ekonomik erişilebilirliği destekleyen müşterek kullanım stratejileri
- Yerel toplulukların doğal kaynaklar üzerinde kolektif haklar ve sorumluluklar üstlenebileceği mekânsal düzenlemeler

Bu göstergeler, sürdürülebilirlik ve erişilebilirliğin yalnızca teknik birer standart değil, toplumsal adalet ve ortak yaşam etiği çerçevesinde kolektif sorumluluğa dayalı bir mekânsal yaklaşım olduğunu ortaya koyar. Radikal hayal gücü, mevcut kaynak tahsis ve erişim pratiklerinin ötesine geçerek, örneğin mülkiyet dışı altyapı paylaşımı ya da katılımcı enerji kooperatifleri gibi yaratıcı senaryoları mümkün kılar. Dönüştürücü umut ise, bu adil erişim ve kaynak kullanımının yalnızca bir tasarım ideali olarak kalmamasını, topluluk temelli kararlılıkla sürdürülebilir pratiklere dönüşmesini sağlar. Mahalle ölçeğinde birlikte yönetilen su toplama sistemleri, engelsiz mikro-kamusal alanlar veya paylaşımlı bakım altyapıları bu normun uygulanabilirliğini gösterirken; kent düzeyinde erişilebilir toplu taşıma durakları ya da çok işlevli müşterek kamusal donatılar bu etik ve estetik hedeflerin somut ifadesi hâline gelebilir. Böylece bu norm, demokratik mekânsal tasarımın yalnızca bugüne değil, müşterek biçimde inşa edilen uzun vadeli bir geleceğe yönelmesini sağlar.

3. Müşterek Üretkenlik Normu

Müşterek üretkenlik normu, bireylerin mekânı yalnızca kullanan değil, birlikte tasarlayan, üreten ve dönüştüren aktörler olarak sürece katılmalarını öngörür. Bu norm, mekânsal üretimin kolektifleşmesini ve mülkiyet temelli yaklaşımların ötesine geçilmesini hedefler.

Demokratik Mekân Göstergeleri

- Tasarım sürecine aktif katılımı ve ortak üretimi teşvik eden mekânsal stratejiler
- Mülkiyet ilişkilerini aşan kolektif kullanım biçimlerinin mekâna entegrasyonu
- Üretim süreçlerinde karar alma, tasarlama ve uygulama sorumluluklarının topluluk üyeleri arasında dağıtılması

- Sürekli yeniden üretim ve adaptasyona olanak tanıyan esnek, dönüştürülebilir mekânsal çözümler

Bu göstergeler, mekânın yalnızca tasarlanan bir nesne değil, topluluklar tarafından süreç odaklı olarak yeniden üretilen bir müşterek olduğunu ortaya koyar. Radikal hayal gücü, geleneksel üretim formlarını aşarak, örneğin açık üretim atölyeleri, mobil yapı sistemleri ya da geçici müşterek mekân prototipleri gibi yenilikçi kolektif üretim modellerini tahayyül etmeye olanak sağlar. Dönüştürücü umut ise, bu kolektif üretim biçimlerinin yalnızca birer alternatif olarak değil, uzun erimli dönüşüm iradesiyle sürdürülebilir bir müşterek yaşam pratiğine evrilmesini mümkün kılar. Küçük ölçekli dayanışma mekânlarından, kamusal üretim alanlarına kadar farklı düzeylerde uygulanabilir olan bu norm, kullanıcıların yalnızca tüketici değil, kendi çevresini yeniden kuran etik aktörler olarak tanımlanmasını sağlar. Bu anlamda müşterek üretkenlik, demokratik mekânsal tasarımın hem yaratıcı hem de dönüştürücü kapasitesinin mekânda en somut biçimde karşılık bulduğu normdur.

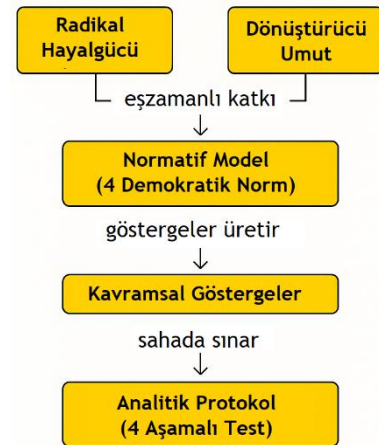
Gelecekteki Test Olanakları ve Yöntemsel Yol Haritası

Bu bölüm, şimdiye dek kavramsal düzeyde geliştirilen dört normlu yapının ve onun radikal hayal gücü ile dönüştürücü umutla kurduğu ilişkilerin sahada nasıl sınanabileceğini ortaya koymayı amaçlar. Kuramsal çerçevenin yalnızca teorik bir öneri olarak kalmaması, aynı zamanda gözlemlenebilir göstergeler aracılığıyla test edilebilir bir analitik modele dönüşmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda yapılandırılan yöntemsel yol haritası, modelin ampirik düzlemde uygulanabilirliğini dört aşamalı bir yapı içinde sistematikleştirir.

Şekil 1, kuramsal çerçeveden (radikal hayal gücü + dönüştürücü umut) başlayarak, dört demokratik norm üzerinden geliştirilen modelin, göstergelere ve saha testine uzanan analitik akışını özetlemektedir.

Şekil 1.

Kuramsal çerçeveden ampirik uygulamaya/ demokratik mekânsal tasarım modelinin analitik akışı

Şekil 1, kuramsal çerçevenin sahaya uygulanabilir bir modele nasıl dönüştüğünü aşamalı bir yapı içinde görselleştirmektedir. Bu akış diyagramı, demokratik mekânsal tasarımın dört temel normu ile radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarının nasıl gözlemlenebilir göstergelere evrildiğini ve bu göstergelerin analitik bir saha protokolüyle nasıl değerlendirilebileceğini ortaya koyar. Bu çerçevede, izleyen alt bölümde önerilen dört aşamalı analitik protokolün her bir basamağı işlevi ve katkısı açısından sistematik biçimde ele alınacaktır.

Analitik Protokol: Normlar Bütünlüğü ve Kavramsal Araçsallaştırmanın Değerlendirilmesi

Bu noktaya dek kavramsal çerçeve ve normatif yapı ilişkisel biçimde yapılandırılmış, göstergeler düzeyinde temsil edilmişti. Bu bölüm ise, kavramsal yapının sahada nasıl sınanabileceğine dair sistematik ve test edilebilir bir protokol önerisi sunarak kuramsal yapıyı ampirik düzleme taşımaktadır.

Modelin sahada test edilmesi için önerilen dört aşamalı protokol aşağıdaki gibi yapılandırılabilir:

Aşama 1: Normlar Bütünlüğü Üzerinden Mekânsal Süreçlerin Değerlendirilmesi:

Dört normun bir arada (katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik) çalıştığı mekânsal üretim süreçleri seçilecektir. Bu seçim için, örneğin katılımcı tasarım atölyeleri, müşterek alan üretimi girişimleri, topluluk destekli dönüşüm projeleri veya afet sonrası yeniden inşa süreçleri gibi ortamlar hedeflenebilir. Özellikle afet sonrası yeniden yapılanma dönemleri, normların eşzamanlı ve yoğun biçimde harekete geçtiği doğal deney ortamları sunduğu için, modelin sınanması açısından önemli fırsatlar sağlayabilir..

Aşama 2: Kavramsal Göstergelerin Belirlenmesi:

Radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarının somut bağlamlarda nasıl gözlemlenebileceği, aşağıdaki niteliksel göstergelerle sistemleştirilir:

Radikal Hayal Gücü Göstergeleri:

- Alternatif mekân senaryoları üretme
- Yeni toplumsal ilişki biçimlerini tahayyül etme
- Yaratıcı kırılmalar (disruptive ideas) önerme

Dönüştürücü Umut Göstergeleri:

- Kolektif sahiplenme ve hedef belirleme
- Dayanışmacı eylem planları geliştirme
- Süreklilik taşıyan motivasyonun varlığı

Bu aşama, veri toplamaya temel olacak analitik eksenleri kurar.

Aşama 3: Gözlem ve Veri Toplama Yöntemleri:

Modelin sahada gözlemlenebilmesi için çok katmanlı veri toplama yöntemleri kullanılır:

- **Katılımcı Gözlem:** Tasarım süreçlerinde katılımcıların etkileşim biçimleri, kolektif karar alma örüntüleri ve yaratıcı öneri geliştirme dinamikleri doğrudan gözlemlenecektir.
- **Derinlemesine Görüşmeler:** Katılımcılarla yürütülecek görüşmelerde, alternatif mekânsal tahayyüllere ve müşterek üretim motivasyonlarına dair algıları değerlendirilecektir.
- **Mekânsal Ürün Analizi:** Tasarım atölyeleri sonucunda ortaya çıkan mekânsal öneriler, dört norm ve kavramsal göstergelerle karşılaştırılarak içerik analizi yapılacaktır.

Toplanan veriler, normlar ve kavramsal göstergelerle doğrudan ilişkilendirilerek dokümanite edilir.

Aşama 4: Kodlama ve Analitik Çözümleme:

Toplanan veri, dedüktif bir kodlama yaklaşımıyla dört norm ve iki kavram ekseninde yapılandırılacaktır. Böylece normlar arası

ilişkiler ve kavramsal araçların nasıl somutlaştığı sistematik biçimde analiz edilecektir.

Önerilen analitik protokol, dört aşamanın birbirine bağlı ve tamamlayıcı bir süreç oluşturacak şekilde tasarlanmasını esas alır. Aşağıda yer alan Şekil 2, dört aşamalı analitik protokolün her bir aşamasının işlevini ve sonraki aşamalara nasıl katkıda bulunduğunu özetlemektedir.

Şekil 2.

Normlar bütünlüğü analitik protokol aşamaları

İlk aşamada, normların eşzamanlı işlediği doğal üretim ortamları belirlenerek, analiz için bağlamsal bir zemin oluşturulur. İkinci aşamada, bu normlar bütünlüğü içinde radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarının somutlaştırılabilmesi için ölçülebilir göstergeler tanımlanır. Üçüncü aşamada, belirlenen bağlamda sistematik veri toplanır; bu veriler hem normların somutlaşmasını hem de kavramsal araçların işleyişini gözlemlemek üzere belgelenir. Dördüncü aşamada ise, toplanan veriler kavramsal göstergeler ve normatif ölçütler çerçevesinde kodlanarak analitik çözümlemeye tabi tutulur. Böylece her aşama, bir öncekinden aldığı kuramsal ve ampirik girdilerle ilerleyerek, önerilen modelin hem teorik tutarlılığı hem de pratik işlevliliğini bilimsel olarak sınama imkânı sağlar.

Modelin Ölçülebilirliği ve SEM ile Test Edilebilirliği

Bu çalışma, kavramsal çerçeve ve normatif yapı arasında kurulan ilişkilerin yalnızca teorik düzeyde tanımlanmasıyla yetinmeyip, sahada gözlemlenebilir ve ölçülebilir yapılar olarak sınanabilirliğini de amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, geliştirilen normatif modelin yapısal geçerliliği ve kavramsal tutarlılığı, Yapısal Eşitlik Modellemesi (SEM) gibi çok değişkenli analiz yöntemleriyle ampirik olarak test edilebilir.

SEM, bu makalede ele alınan normlar (katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik) ile kavramsal araçlar (radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut) arasındaki yapısal ilişkilerin nedensel olarak modellenmesine ve gözlemlenebilir göstergeler aracılığıyla sınanmasına olanak tanır (Ghaleb ve Yaşlıoğlu, 2024; Zephyr vd., 2023). Bu bağlamda, her normun altında tanımlanan demokratik mekân göstergeleri, gizil

değişkenleri temsil eden ölçülebilir alt göstergeler olarak yapılandırılabilir. Böylece, modelin hem iç geçerliliği hem de farklı bağlamlara genellenebilirliği bilimsel olarak değerlendirilmiş olur (Mueller ve Hancock, 2008; Ünal, 2021).

Gelecekteki çalışmalar, bu kuramsal modeli test etmek amacıyla, normlara ilişkin nicel ölçeklerin geliştirilmesi ya da var olan geçerli ölçeklerin uyarlanması yoluyla SEM için uygun veri setleri oluşturabilir. Bu tür bir yapılandırma, yalnızca modelin geçerliliğini değil, aynı zamanda normlar arasında öne çıkan ilişkilerin yapısal bütünlüğünü de analiz etme imkânı sunar (Owolabi et al., 2020). Bu yaklaşım, özellikle karmaşık sosyal ve mekânsal ilişkilerin açıklanmasında SEM'in sunduğu yüksek çözümleme gücünden yararlanma potansiyeli taşır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, demokratik mekânsal tasarımı yalnızca ilkesel yönetişim meselesi olarak değil, aynı zamanda dönüşüm kapasitesi taşıyan yaratıcı ve eylemsel bir alan olarak kuramsal açıdan yeniden yapılandırmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda, katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik olmak üzere dört temel norm önerilmiş; bu normlar, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarıyla kurdukları ilişkiler üzerinden hem kavramsal hem de mekânsal düzeyde ele alınmıştır.

Modelde önerilen dört norm yalnızca birbirinden bağımsız ilkeler olarak değil, karşılıklı olarak birbirini besleyen ve dönüştüren bir normatif yapı olarak ele alınmaktadır. Örneğin, katılımcılık dayanışma normunu tetikleyebilir; müşterek üretkenlik sürdürülebilirlik ilkesini somutlaştırabilir. Bu çok katmanlı norm ilişkileri, modelin döngüsel niteliğini pekiştirir.

Bu doğrultuda geliştirilen kuramsal model, üç temel niteliğiyle model olma vasfını taşımaktadır: (i) dört normun birbirini tamamlayıcı işleyişini teorik tutarlılıkla sistematikleştirmesi, (ii) radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut gibi kavramsal araçları eşzamanlı olarak normlarla bütünleştirmesi, (iii) gözlemlenebilir çıktılara dayalı olarak ampirik araştırmalarla test edilebilir bir yapı sunması. Bu özellikleriyle model, yalnızca bir kuramsal yapı değil, aynı zamanda eyleme geçirilebilir bir analitik çerçeve ve yöntemsel yol haritasıdır. Bu bütüncül kuramsal yapı, normatif ilkeleri, kavramsal araçları ve sahaya uygulanabilir yöntemsel çerçeveyi ilk kez bu denli entegre bir biçimde sunarak, literatüre özgün bir modelleme katkısı sağlamaktadır.

Modelin merkezinde yer alan radikal hayal gücü, normların yaratıcı biçimlerde yeniden düşünülmesini ve alternatif senaryoların tahayyülünü olanaklı kılar; dönüştürücü umut, bu tahayyüllerin kolektif motivasyonla eyleme dönüşmesini sağlayan süreklilik taşıyan bir kuvvet üretmektedir. Böylece önerilen model, kolektif yaratıcı tahayyül ile müşterek dönüştürücü eylem arasında bir köprü kurarak, demokratik mekânsal tasarımı çok katmanlı ve dinamik bir süreç olarak kavramsallaştırır.

Çalışmanın 4. bölümünde sunulan analitik protokol, söz konusu modelin sahada nasıl sınanabileceğini sistematik biçimde ortaya koymuştur. Dört aşamalı yapı—normlar bütünlüğünün gözlemi, kavramsal göstergelerin tanımlanması, çok katmanlı veri toplama ve analitik kodlama—yalnızca yönetime dair değil, aynı zamanda kuramın uygulanabilirliğine dair açık ve somut bir yol haritası sunmaktadır. Bu yapı, özellikle afet sonrası yeniden yapılanma, müşterek mekân üretimi, katılımcı tasarım gibi kolektif süreçlerin yoğun yaşandığı bağlamlarda uygulanabilirlik potansiyeli taşımaktadır.

Bu kapsamlı kuramsal öneri, elbette belirli kısıtlar da

içermektedir. Her şeyden önce, model belirli bağlamsal koşullara duyarlıdır: sosyo-kültürel yapı, politik iklim, katılımcı profilleri gibi değişkenler, hem normların hem de kavramsal araçların sahadaki tezahürünü farklılaştırabilir. Önerilen normlar, evrensel geçerliliğe sahip sabit ilkeler olarak değil; her toplumsal bağlamda yeniden yorumlanması gereken dinamik yönelimler olarak ele alınmaktadır. Bu durum, normların uygulanabilirliğini arttırırken, yerel gerçekliklere duyarlı bir kuramsal yaklaşım sunar. Ayrıca, model dört normun eşzamanlı ve dengeli biçimde işletilebildiği ortamlarda tam potansiyeline ulaşmaktadır; bu durum ise pratikte her zaman sağlanamayabilir. Bu nedenle gelecekteki araştırmalarda modelin:

- Farklı norm kombinasyonlarıyla varyantlarının oluşturulması,
- Farklı toplumsal gruplar (örneğin gençler, göçmenler, dezavantajlı kesimler) ile denenmesi,
- Farklı coğrafi ve kültürel bağlamlarda geçerlilik testlerine tabi tutulması,

yoluyla geliştirilmesi önerilmektedir. Bununla birlikte, çalışmada ele alınan örnekler bağlamlarından bağımsız olarak idealleştirilmemektedir. Her biri kendi tarihsel, toplumsal ve politik koşulları içinde değerlendirilen bu örnekler, normların farklı biçimlerde evrilebileceği çoğulcu pratikleri göstermek amacıyla seçilmiştir.

Bu çalışmanın sunduğu en özgün katkılardan biri, kuramsal kavramların yalnızca akademik bir tartışma zemini olarak değil, sahada gözlemlenebilir niteliksel göstergeler aracılığıyla analiz edilebilir yapılar olarak işlerlik kazanabileceğini göstermesidir. Bu yönüyle model, yalnızca mimarlık ve şehir planlama disiplinlerine değil, aynı zamanda sosyal bilimlerin diğer alanlarına da uygulanabilir metodolojik araçlar sunmaktadır.

Sonuç olarak, bu makale, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarını teorik birer ilham kaynağı olmalarının ötesinde normatif-demokratik bir tasarım anlayışının kurucu bileşenleri olarak yeniden konumlandırmaktadır. Bu yaklaşım, çağdaş mekânsal üretimi yalnızca fiziksel bir organizasyon sorunu olarak değil, kolektif tahayyül ve müşterek eylem ekseninde yeniden düşünmeyi önermektedir. Önerilen kuramsal modelin en önemli katkısı, bu normatif ilkeleri saha düzeyinde gözlemlenebilir göstergeler aracılığıyla araçsallaştırmasıdır. Özellikle afet sonrası yeniden yapılanma, müşterek mekân üretimi, gençlik girişimleri, mahalle forumları ya da katılımcı tasarım odaklı planlama uygulamaları gibi çok aktörlü ve kolektif süreçlerin ön planda olduğu bağlamlarda, bu modelin hem analitik hem de yönlendirici işlev görebileceği öngörülmektedir. Bu yönüyle model, yalnızca akademik bir kavramsal çerçeve değil, aynı zamanda demokratik mekân üretimi süreçlerinin pratik sahalarda nasıl yönlendirilebileceğine dair uygulanabilir bir yol haritası sunmaktadır.

Bu kuramsal yapı, kavramsal düzeyde bütünlük bir yaklaşım sunmasının ötesinde, aynı zamanda yapısal eşitlik modellemesi (SEM) gibi ileri analiz yöntemleriyle test edilebilir bir çerçeve sunması açısından da önemlidir (Ghaleb ve Yaşlıoğlu, 2024; Zephyr vd., 2023). Bu durum, normlar ve kavramsal araçlar arasındaki çok boyutlu ilişkilerin hem kuramsal geçerliliğini hem de ampirik olarak sınanabilirliğini desteklemekte; mimarlık ve şehir planlama alanlarında nitel-nicel araştırmaların bütünleşmesi açısından yenilikçi bir katkı sunmaktadır. Böylece çalışma, mekânsal kuram üretiminin ötesine geçerek toplumsal dönüşüm süreçlerinin analitik olarak izlenmesine olanak sağlayan metodolojik bir prototip ortaya koymaktadır.

Etik Kurul Onay Belgesi: Yazar, etik kurul onay belgesine gerek olmadığını beyan etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval Certificate: The author declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study received no financial support.

Kaynaklar

- Abers, R., Brandão, I., King, R., & Votto, D. (2018). *Porto Alegre: Participatory budgeting and the challenge of sustaining transformative change*. World Resources Institute. <https://www.wri.org/research/porto-alegre-participatory-budgeting-and-challenge-sustaining-transformative-change>
- Agyeman, J. (2005). *Sustainable communities and the challenge of environmental justice*. New York University Press.
- Appadurai, A. (2013). *The future as cultural fact: Essays on the global condition*. Verso.
- Arampatzi, A. (2017). The spatiality of counter-austerity politics in Athens, Greece: Emergent 'urban solidarity spaces'. *Urban Studies*, 54(9), 2155-2171. <https://doi.org/10.1177/0042098016629311>
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Arquitectura Viva. (2018, June 13). *Bois-le-Prêtre by Lacaton & Vassal*. Retrieved July 2, 2025, from <https://arquitecturaviva.com/works/transformacion-de-la-torre-bois-le-pretre-10>
- Bauman, Z. (2001). *Community: Seeking safety in an insecure world*. Polity Press.
- Berk, M. G., & Akbulut, T. (2022). Solidarity Architecture: Socially-Minded Approaches Emerging in the Professional Practice in Architecture. *Kent Akademisi Dergisi*, 15(4):1996-2009. <https://doi.org/10.35674/kent.1167138>
- Bloch, E. (1995). *The principle of hope* (N. Plaice, S. Plaice, & P. Knight, Trans.; Vol. 1). MIT Press. (Original work published 1954)
- Bradley, K., & Hedrén, J. (2014). Utopian thought in the making of Green futures. In L. Andersson & K. Bradley (Eds.), *Green utopianism: Perspectives, politics and micro-practices* (pp. 57-81). Routledge.
- Brand, P., & Dávila, J. D. (2011). Mobility innovation at the urban margins: Medellín's Metrocables. *City*, 15(6), 647-661. <https://doi.org/10.1080/13604813.2011.609007>
- Cabannes, Y. (2019). *Participatory budgeting: A powerful and expanding contribution to the achievement of SDGs and primarily SDG 16.7* (GOLD Policy Series No. 2). United Cities and Local Governments. https://www.gold.uclg.org/sites/default/files/02_policy_series-v3.pdf
- Castoriadis, C. (1998). *The Imaginary Institution of Society*. MIT Press. (Original work published 1975).
- Cinema of Commoning. (2022, October 12). Collective experiences and political communities around cinemas. Retrieved from <https://cinemaofcommoning.com/2022/10/12/collective-experiences-and-political-communities-around-cinemas-how-do-cinemas-create-political-spheres-and-collectivity/>
- Cinema of Commoning. (2024, October 24). Exploring cinema as social space: Communities, encounters, experiments. Retrieved from <https://cinemaofcommoning.com/2024/10/24/exploring-cinema-as-social-space-communities-encounters-experiments/>
- De Angelis, M. (2007). *The beginning of history: Value struggles and global capitalism*. Pluto Press.
- Dovey, K. (2014). *Urban design thinking: A conceptual toolkit*. Bloomsbury Publishing.
- Ellin, N. (2013). Participatory architecture on the Parisian periphery: Lucien Kroll's Vignes Blanches. *Journal of Architectural Education*, 53(3), 178-183. <https://doi.org/10.1162/104648800564572>
- Fainstein, S. S. (2010). *The just city*. Cornell University Press.
- Federici, S. (2012). Feminism and the politics of the commons. D. Bollier & S. Helfrich (Eds.), *The wealth of the commons: A world beyond market and state* (pp. 45-54). Levellers Press.
- Federici, S. (2018). *Re-enchanting the world: Feminism and the politics of the commons*. PM Press.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed* (M. B. Ramos, Trans.). Continuum.
- Freire, P. (1974). *Education for critical consciousness*. Seabury Press.
- Freire, P. (2014). *Pedagogy of hope: Reliving pedagogy of the oppressed* (R. R. Barr, Trans.). Bloomsbury Academic.
- Ghaleb, M., & Yaşlıoğlu, M. M. (2024). Structural equation modeling (SEM) for social and behavioral sciences studies: Steps sequence and explanation. *Journal of Organizational Behavior Review*, 6(1), 69-108. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jobreview/issue/82893/1395927>
- Giroux, H. A. (2001). "Something's missing": Cultural studies, neoliberalism, and the politics of educated hope. *Strategies*, 14(2), 227-252. <https://doi.org/10.1080/10402130120088785>
- Giroux, H. A. (2004). When hope is subversive. *Tikkun*, 19(6), 38-41. https://www.humanities.mcmaster.ca/~girouxh/online_articles/Tikkun%20piece.pdf
- Giroux, H. A. (2025). Paulo Freire's legacy and critical pedagogy in dark times. *Policy and Practice: A Development Education Review*, 40, 136-149. <https://www.developmenteducationreview.com/sites/default/files/article-pdfs/Giroux%20Viewpoint%20Issue%2040.pdf>
- Goldfrank, B. (2007). Lessons from Latin America's experience with participatory budgeting. In A. Shah (Ed.), *Participatory budgeting* (pp. 91-126). World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-6923-4>
- Gutiérrez, G. (1988). *A theology of liberation: History, politics, and salvation* (C. Inda & J. Eagleson, Trans.). Orbis Books. (Original work published 1971).
- Habermas, J. (1990). *Moral consciousness and communicative action* (C. Lenhardt & S. W. Nicholsen, Trans.). MIT Press. (Original work published 1983).
- Haiven, M., & Khasnabish, A. (2014). *The radical imagination: Social movement research in the age of austerity*. Zed Books.
- Hardt, M., & Negri, A. (2009). *Commonwealth*. Harvard University Press.
- Harvey, D. (2000). *Spaces of hope*. University of California Press.
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, (53), 23-40. <https://newleftreview.org/issues/ii53/articles/david-harvey-the-right-to-the-city>
- Healey, P. (1997). *Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies*. Macmillan.
- Imrie, R. (1996). *Disability and the city: International perspectives*. Paul Chapman Publishing.
- Innes, J. E., & Booher, D. E. (2004). Reframing public participation: Strategies for the 21st century. *Planning Theory & Practice*, 5(4), 419-436. <https://doi.org/10.1080/1464935042000293170>

- Kroll, L. (1987). *An architecture of complexity* (P. B. Jones, Trans). Rizzoli. (Original work published 1984)
- Kroll, L. (1988). *Lucien Kroll: Buildings and projects* (W. Pehnt, Intro.). Rizzoli.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Blackwell.
- Libeskind, D. (2004). *Breaking ground: Adventures in life and architecture*. Riverhead Books.
- Marcuse, H. (2014). *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Beacon Press. (Original work published 1964).
- Merrifield, A. (2006). *Henri Lefebvre: A critical introduction*. Routledge.
- Mueller, R. O., & Hancock, G. R. (2008). Best practices in structural equation modeling. In J. W. Osborne (Ed.), *Best practices in quantitative methods* (pp. 488-508). SAGE Publications.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.
- Owolabi, H. O., Ayandele, J. K., & Olaoye, D. D. (2020). A systematic review of structural equation model (SEM). *Open Journals of Educational Development*, 1(2), 27-39. <https://www.openjournalsnigeria.org.ng/pub/ojed20200203.pdf>
- Rorty, R. (1999). *Philosophy and social hope*. Penguin Books.
- Stavrides, S. (2016). *Common space: The city as commons*. Zed Books.
- Tekogul, I. (2023, September 11). *Making hopeful futures: Critical hope and radical imagination in design*. RSD Symposium. <https://rsdsymposium.org/hope-and-radical-imagination/>
- Trzcińska, M. (2021). Add, transform, and utilize: Possibilities of applying Druot, Lacaton, and Vassal's modernization strategies and solutions in Polish large-panel housing estates. *Land*, 10(12), 1308. <https://doi.org/10.3390/land10121308>
- Ünal, U. (2021). Structural equation modeling as a marketing research tool: A guideline for SEM users about critical issues and problematic practices. *Journal of Statistics & Applied Science*, 2(2), 65-77. <https://doi.org/10.52693/jsas.1015831>
- Vale, B., & Vale, R. (1991). *Green architecture: Design for a sustainable future*. Thames & Hudson
- Wallpaper*. (2022, September 30). Screen stars: One-off cinemas across the globe. Retrieved from <https://www.wallpaper.com/lifestyle/screen-stars-one-off-cinemas-across-the-globe>
- Waterworth, J. M. (2004). *A philosophical analysis of hope*. Palgrave Macmillan.
- Webb, D. (2013). Pedagogies of hope. *Studies in Philosophy and Education*, 32(4), 397-414. <https://doi.org/10.1007/s11217-012-9336-1>
- World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). *Our common future*. Oxford University Press.
- Zyphur, M. J., Bonner, C. V., & Tay, L. (2023). Structural equation modeling in organizational research: The state of our science and some proposals for its future. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 10, 495-517. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-041621-031401>